

AZ IGAZSÁGOSSÁG FOGALMÁNAK ELŐCSARNOKA

MESTER BÉLA

Ha megvizsgáljuk az *igazságosság* fogalmát, hamar kitűnik, hogy egyfajta nehezen kezelhető feszültség rejlik a kifejezés bármely eddigi értelmezésének a mélyén. Az igazságosságra, vagy legalábbis az igazságosság iránti érzekre, fölismerésének a képességére úgy tekintünk, mint a *conditio humana* nélkülözhetetlen részére, amely nélkül emberi közösség nem jöhet létre, ugyanakkor azonban elismerjük, hogy a fogalom értelmezésében is, és az emberi cselekedetek igazságosnak vagy igazságtalannak minősítésében is alapvető különbségek állnak fenn közöttünk. Talán csak abban értünk egyet, hogy ezek az alapvető különbségek nem osztályozhatóak a szó egyfajta „népi” értelmezésére és filozófiai terminusként való alkalmazására, mint ahogyan az a „népi pszichológiában”, „népi nyelvészetben” és hasonló területeken megszokott. (E szemlélet sajátos változata, amely egyfajta *common sense* részeként szinte természetadta, intuitív fogalomként bánik az *igazságosság* gal, és ennek alapján elutasítja a terminus tartalmának teoretikus vizsgálatát, természetesen elképzelhető álláspont, és valószínűleg lehetne is példákat hozni rá a filozófiatörténet régiségei közül, manapság azonban nemigen találkozunk e nézet képviselőivel.) Az *igazságosság* tehát a kérdés szakértőinek diskurzusában jelent egyszerre olyasmit, ami az ember elidegeníthetetlen sajátja, és olyasmit, amiről korántsem tudhatjuk intuitíve, hogy micsoda valójában. Azt az egyet nem kérdőjelezzük meg, hogy valamilyen *igen fontos* dolgról van szó, olyasmiről, amit ugyan nem nagyon szokás a modern politikafilozófia *lényegileg vitatott fogalmai* (essentially contested concepts) közé sorolni, de viszonylag könnyen beláthatjuk, hogy a legkényelmesebben ott tárgyalható. A *lényegileg vitatott fogalmak* jellemzője, hogy vitásuk mind a szakemberek között – itt a politikafilozófiában –, mind a laikusok között – mondjuk, a „népi politikában” – párhuzamosan folyik, és e diskurzusok az esetek többségében nem egymást értelmezik. (Vagyis a politikafilozófia ezzel kapcsolatos feladata nem a „népi politika” vonatkozó vélekedéseinek az értékmentes vizsgálata. Szakember és laikus egyaránt értelmezési nehézségekkel küzd.) A *lényegileg vitatott fogalmak* terminusát persze csak a huszadik század második felétől használjuk, ott is meglehetősen korlátozott körben, kimondatlan konszenzussal csupán a modern liberális demokráciák deliberatív döntési rendszerére érvényesnek tartva. (A bemutatásukhoz használt szokásos példatár is általában a személyes, órakulunként működő autoritásokat nélkülöző demokratikus közösségek tanácskozási dilemmáiból kölcsönöz rendszerint fiktív eseteket.) Az *igazságosság* fogalma ezzel szem-

ben legalább olyan régi, mint a politikafilozófia, és első filozófiai alkalmazásaikor, mondjuk Platónnál, egyáltalán nem a demokratikus berendezkedés terminusa, mégis *lényegileg vitatott fogalom*. Azt gondolhatnánk, hogy az igazságosság mint lényegileg vitatott fogalom, ha nem is a modern demokráciák sajátos kifejezése, legalábbis a dinamikus európai társadalomfejlődés terméke: könnyen hihető lenne, hogy ott kérdés az igazságosság mibenléte, ahol gyorsan és lényegileg változik a társadalmi praxis. Az Európán kívüli filozófia szövegeinek vizsgálata azonban nem támasztja alá ezt a megkülönböztetést. A konfucianus *ji* ugyanolyan változó értelmű, nehezen megragadható fogalom, mint a neki megfelelő görög, latin és angol terminusok, és körülbelül ugyanolyan típusú értelmezései is léteznek, mint emezeknek. (Amennyire tudom, a párhuzam kimutatható a kortárs kínai nyelvű filozófiákból is. A *ji*-nek és az igazságosságra vonatkozó nyugati fogalmaknak, mondjuk a reform-konfucianus *ji*-fogalomnak és Rawls *justice*-terminusának az összehasonlítása például kézenfekvő témának számít ebben a kultúrában, természetesen inkább a Kínai Népköztársaságon kívül.)

Ennek ellenére mind a közpolgárok, mind a politikafilozófusok gyakran kötik saját közösségük éppen megragadni vélt sajátos igazságosság-fogalmát bizonyos kultúrtörténeti meghatározottságokhoz. Ennek karakteres példájára emlékszem a kilencvenes évek elejéről, amikor egy jeles román értelmiségi azt az ötletet vetette föl, hogy a románoknak az igazságossággal kapcsolatos felfogása a bizáncias múlt révén a római jog magántulajdoni fundamentalizmusának kikerülésére épül. Szerinte honfitársai nem azt kérdezik, hogy mire van joguk a javakból, hanem csak azt tartják szem előtt, hogyan férhetnek hozzá. „Légy igazságos, adjál nekem is” – foglalja össze egy mondatban az általa feltételezett román igazságosság-felfogást meglehetősen távolságtartással. Ha egy kissé közelebről megvizsgáljuk eljárását, példaszerűen előtűnik minden probléma, ami az igazságosság fogalmának kortárs tárgyalása mélyén rejlik, attitűdjében ráadásul – közép-európai értelmiségiként – némileg magunkra is ismerhetünk. A román kolléga egyszerűen föltételezi, hogy egy közös kultúrán alapuló politikai közösség, a román, rendelkezik egyfajta rá jellemző, intuitíve megragadott fogalommal az igazságosságról, és azt, hogy ez a fogalom diszkutábilis: levezethető eszmetörténeti hagyományokból, összehasonlítható más, tőle eltérő fölfogásokkal – leginkább a nyugat-európaival – és a közösség egyes tagjai, például maga a szerző, kívül is helyezkedhetnek rajta. Egyszerűnek látszó, de nagyon is összetett kijelentése alapján bármely nyomon indulunk el, az igazságosság felfogásának karakteres, védhető, de a többi, hasonlóképpen kapott felfogással összeegyeztethetetlen koncepcióját kapjuk. Az első szerint az igazságosság a politikai közösség által intuitíve megragadott, lényegében megváltoztathatatlan sajátosság, amely képes megakadályozni a más közösségekkel való interakciót (jelen esetben az európai integrációt). A másik szerint ez az igazságosság-fogalom a politikai közösség megvál-

toztatható és megváltoztatandó *konstrukciója*. E második felfogás két alesetre bomlik, az egyik szerint a szükséges változtatás politikai aktus, vagyis az érintett közösség köztanácskozásainak fórumán alakul ki, persze nem egyedi ünnepi aktusok révén, hanem konkrét ügyekben hozott döntések sorozatával, a másik esetben a szerzőnkhoz hasonló értelmiségiek dolga az új konstrukció megalkotása és beléplántálása a politikai közösségbe. (A két lehetőség természetesen összebékíthető, ha az értelmiség elfogadja a köztanácskozásban résztvevő csupán egyik, bár mégoly befolyásos szereplő pozícióját.) A harmadik felfogás szerint a politikai közösség igazságosságfogalma nem pusztán e közösség konstrukciója, hanem ettől függetlenül is létezik valamiképpen. Ezt elfogadva csupán *föl kell ismernünk, és magunkévá kell tennünk* az igazságosság valamely fogalmát. A továbbiakban itt is több eset lehetséges. Ezen belül az egyik felosztás az igazságosság fogalmának számosságán alapul. Az egyik lehetséges vélemény szerint csupán egyetlen helyes fogalma létezik az igazságosságnak, és ezt vagyunk kötelesek megtalálni és magunkévá tenni, míg a másik szerint szabadon választhatunk bizonyos alternatívák között valaminek – észérveknek, kulturális preferenciáinknak, érdekeinknek vagy bármi másnak – az alapján. A másik felosztás hasonló az előzőhöz, és azt mondja, hogy akár egy, akár több lehetséges igazságosságfogalom létezik, elsősorban azt kell eldönteni, hogy az egyetlenre való rátalálás, illetve a nekünk kedves kiválasztása vajon az egész közösség köztanácskozásának fóruma elé tartozik, vagy jobb, ha szakemberekre, „bölcsekre” bízunk ezt a feladatot. Láthatjuk, hogy már egyetlen, az igazságossággal kapcsolatban könnyű kézzel megfogalmazott politikafilozófiai esszé, sőt, egy esszének néhány mondata is szinte szükségképpen föl kell vesse mindazon ontológiai, ismeretelméleti és antropológiai kérdések összességét, amelyeket előadásom következő részében tárgyalok.

Vegyük hát sorra ezeket. Először az igazságosság különböző fogalmi létezésének lehetőségfeltételeit, az igazságosság egyfajta metafizikáját vizsgáljuk meg. Ezen belül lehetőségként föltételezünk, hogy az igazságosságnak egy, majd azt, hogy több lehetséges fogalma van, és megkíséreljük föltárni mindkét föltételezésünk következményeit. Ezután mindezen lehetséges igazságosságfogalmaknak a politikai közösség általi felismerését, elfogadását vizsgáljuk meg, mint az igazságossággal kapcsolatos ismeretelméleti és antropológiai problémát. Ezen belül elsőként azt föltételezzük, hogy az egyetlen lehetséges igazságosságfogalom a politikai közösség köztanácskozásában bukkan föl. Ez lehetséges akár úgy, hogy ezt az eleve létező fogalmat a közösség fölismeri, akár úgy, hogy ő maga konstruálja, esetleg oly módon, hogy a szellemi elit „szakértői véleményeként” fogadja el. Majd megvizsgáljuk azt a feltevést is, hogy több, akár eleve létező, akár konstruált igazságosságfogalom közül hogyan dönt a politikai közösség köztanácskozása akár önmagában, akár szellemi elitjének „szakértői véleményét” elfogadva. Végezetül nekünk is le kell tennünk a garast az igazságosság számunkra elfogadható elmélete mellett.

AZ IGAZSÁGOSSÁG EGYETLEN, ILLETVE KÜLÖNBÖZŐ; ELEVE LÉTEZŐ, ILLETVE KONSTRUÁLT FOGALMAI

Az igazságosság fogalmának eleve létező vagy konstruált volta azon kérdések egyike, amelyek értelmesek az elmefilozófiában és a metafizikában, és lehetnek akár még humánetológiai összefüggései is, a politikafilozófia számára azonban, legalábbis első megközelítésben, kevésbé termékeny vizsgálódások kiindulópontja lehet csupán. Ebben hasonlít a politikai gondolkodás néhány más, igen régi toposzához, amelyek közül elég itt a hatalmi legitimitációra vonatkozó legfontosabb kínai fogalmat, az *égi megbízatást*, illetve ennek megváltozását említenünk. Az elképzelés szerint az Ég megvonhatja az égalatti kormányzására vonatkozó megbízását a császári dinasztiától, és egy másikra bízhatja. Az égi megbízás megváltozásának az egyetlen biztos jele az, ha később a dinasztia valóban megbukik. A régi dinasztia megbuktatása körüli valóságos és eszmei harcok során persze mindenki abban a fogalmi keretben fogalmazza meg mondanivalóját filozófiai traktátusok és napiparancsok formájában, amelyben magától értetődő az Ég akaratának létezése, ezen akarat megismerhetősége, és az az emberi kötelezettség, hogy az Ég jól fölismert akarata szerint cselekedjünk. A későbbi megfigyelő azonban nehezen szabadul attól az érzéstől, hogy valójában a politikai közösség nehézkesen kibontakozó döntési mechanizmusát látja. Mindenki azt igyekszik eltalálni, hogy két, magát legitim császárnak tekintő személy közül kié valójában az Ég akarata, de igazából ők maguk teszik császárrá egyiküket azzal, hogy többségükben mögé állnak, akár akar valamit az Ég, akár nem. Az, hogy az Ég akarata az Égben létezik, vagy csupán a politikai közösség elméjében, természetesen csak a politikafilozófia szempontjából közömbös: a kínai vallásfilozófia, metafizika és más diszciplínák története szempontjából éppen ez a fő kérdés. (A politikafilozófia metafizikai közömbösségét több kortárs, köztük maga Konfucius is hangsúlyozta különböző kontextusokban. Kung mester a halottak szellemének létezésére vonatkozó kérdésre adta azt a furcsa választ, hogy fogalma sincs, léteznek-e a halottak szellemei, a tanítása révén össznépivé vált őskultusz viszont hasznos az alattvalói lojalitás szempontjából. Az ő kérdései pedig éppen effélékre vonatkozó, vagyis politikafilozófiai, és nem metafizikai kérdések voltak – teheti hozzá évezredek múltán a filozófiatörténész.)

A régi kínaiak Égi megbízás-fogalmához hasonlóan az igazságosság fogalmának konstruált, vagy valamilyen módon eleve létező volta sem lehet politikafilozófiai kérdés. Egészen egyszerűen nincsen módunkban eldönteni, hogy akkor, amikor a politikai közösség éppen megállapodik az igazságosság valamely fogalmában, mi történik valójában: rátalál erre a már azelőtt is létező fogalomra, vagy éppen a vita során konstruálja meg. A politikafilozófus

dolga itt csupán a megállapodási folyamat módozatainak rögzítése lehet, a metafizikai háttér föltárása – amellet, hogy valószínűleg lehetetlen – számára közömbös is. (Más kérdés az eleve létező igazságosságfogalom feltételezésének szerepe a viták retorikájában és egyes politikai közösségek önértelmezésében. Az igazságosság fogalmának transzcendens, néhány esetben humánológiai, olykor ökológiai, de mindenképpen embertől független eredetének a hangsúlyozása azt jelenti, hogy a megszólaló képviselte fogalom *evidencia*: másként nem is lehet, ezért különösebb vizsgálat nélkül el kell fogadni. De ennek figyelembevétele sem módosítja a politikai közösség döntéséről mondottakat: amit evidensként fogadnak el, az is csak azáltal és addig evidens, amíg a politikai közösség elfogadja; így számunkra továbbra is elég e közösség döntési mechanizmusát és a meghozott döntéseket figyelni.)

EGYETLEN LEHETSÉGES IGAZSÁGOSSÁGFOGALOM FELTÉTELEZÉSE

Az egyetlen lehetséges igazságosságfogalom föltételezésével kapcsolatos legfontosabb ellentmondás az, hogy miképpen létezhet a rá vonatkozó sokféle emberi vélekedés. Minthogy az igazságosságra vonatkozó több elmélet is létezik, amely önmagában koherens, és több, különböző igazságosságfogalmat alkalmazó társadalom is működésképesnek bizonyult már az emberiség eddigi történetében, nem olyan egyszerű a miénktől eltérő igazságosságfogalmakat tévesnek nyilvánítani. Helyzetünk nem analóg a természettudósokéval: még ha elfogadnánk is igazságosságfogalmunk preegzisztens voltát, akkor sem volnánk képesek ezt valamilyen mindenki számára elfogadott módon, például ismételhető mérésekkel megismerni, és ezt a tudásunkat közölni. Annak a feltételezése, hogy csupán egyetlen igazságosságfogalom létezik, implikálja azt az antropológiai vélekedést is, hogy e fogalom minden ember számára evidens kell legyen. Mivel ez a feltétel látványosan nem áll fönn – hiszen, ha fönnállna, nem lennének lehetségesek viták, véleménykülönbségek sem az igazságosságról –, az egyetlen lehetséges igazságosságfogalom képviselői az eltérő véleményeket, vitákat kénytelenek az azokat valló emberek valamiképpen megromlott természetével magyarázni, amelynek következtében képtelenek fölfogni azt, ami a „normális” emberek számára evidencia. Khushwant Singh *Át, Pakisztánba* című regényének, és a belőle készült filmnek (*Vonat Pakisztánba*) módos pandzsábi szikh parasztjai példázzák ezt a legkarakteresebben, amint lóra kapva, puskával a kezükben indulnak muzulmán- és hindu-vadászatra, miközben sűrűn üdvözlik egymást egyházuk hivatalos köszöntésével: *Az igazság örök*. (Nyilván nem a logikai igazságot értik ez alatt, és nyilván azt gondolják, hogy hindu és muzulmán szomszédaiik valamiféle defektus következtében képtelenek fölfogni ezt az igazságot.) Kevésbé militáns módjai e vélekedés megjelenítésének

Anselmus *insipientis*ének mintájára működnek: aki valamilyen értelemben nem „közülünk való”, az „balgatagként” képtelen fölfogni azt, aminek léte számunkra evidencia: Anselmusnál ilyen az (egy) Isten léte, másoknál az igazságosság egyetlen lehetséges fogalma. (Filozófiailag kevésbé reflektált, de a kinyilatkoztatott vallásokban annál elterjedtebb formája e vélekedésnek az, amely a „pogányt” felfogóképességében, és főként erkölcsi érzékében korlátozott lénynek tekinti. Itt talán a legkarakteresebb az iszlám *dzsáhilijja*-fogalma, amely az arabok Mohamed előtti pogány őskorát a *tudatlanság*, és az *ebből eredő vadság* korának tekinti. Pogányság és tudatlanság összekapcsolásának népies formája mutatkozik meg a történelmi regényekből ismert *ostoba gyaur* kifejezésben. A gyaur ugyanazért ostoba, amiért Anselmus *insipientis*: képtelen fölismerni, hogy Allah az egyetlen isten.) Az eddigiek fényében nem meglepő, hogy az egyetlen, evidens igazságosságfogalmat hirdető vélekedés, bármilyen gyakori is a különböző fundamentalista ideológiákban és a mindennapi politikai retorikában – nem csupán a fundamentalistákéban –, igen ritkán fordul elő magát komolyan vevő szerző filozófiai érvelésében. Ebből az következnek, hogy kénytelenek vagyunk plurális igazságosságfogalmakkal dolgozni. Ilyenek föltételezése azonban szintén súlyos problémákat hordoz magában.

LEHETSÉGES-E EGYSZERRE TÖBB IGAZSÁGSSÁGFOGALOM?

Az igazságfogalmak pluralitását hajlamosak vagyunk a *jó életre* vonatkozó különböző elképzelések egymás mellett élésének a mintájára elképzelni. A *jó életre* vonatkozó elképzeléseink azonban jellegzetesen abba a fajtába tartoznak, amelyek ugyanazon politikai közösségen belül is konfliktus nélkül lehetnek eltérőek. (Attól teljesen függetlenül, hogy a jó életre vonatkozó egyes, egymástól eltérő nézeteket, például felekezeti alapon, hányan vallják magukénak, végső soron egyéni választásokról, személyes életutakra való törekvésekről van szó.) Az igazságosság azonban fogalmából eredően a társas cselekvés fogalma, amely – minél integráltabb társadalomról van szó, annál inkább – megkívánja a rá vonatkozó egyes elképzelések ütköztetését, és időről időre döntéseket kényszerít ki valamely igazságosságfogalom mellett. (Abban az értelemben legalábbis, hogy a társas cselekvés valamely konkrét aktuusa mindig megfelel az adott társadalomban föllelhető egyik konkurens igazságosságfogalomnak.)

A különböző igazságosságfogalmak állandó kollízióját jellemzően két módon lehet tartósan megszüntetni. Az egyik föltételezi a társadalom egyneműsítését, amely – egy kivételével – a konkurens igazságfogalmaknak a kiirtásával jár. (Legjobb példa erre a kora újkori államok vallási egyneműsítésre való törekvése, melynek talán a legtisztább esete az inkvizíció Spanyol-

ország.) A másik a „szelíd” fundamentalizmusok stratégiája, amely igen szűkre szabja a másfajta emberekkel – például a „pogányokkal” – való kapcsolattartást, az emberi együttélés szabályait pedig csak az egy nézetten lévő – általában ugyanazon felekezeten belüli – emberekre vonatkoztatja. Ez a megoldás nem agresszív ugyan a más nézetten lévőkkel szemben, de ennek az az ára, hogy valójában nem tekinti őket embernek. Voltaképpen a természeti környezet, a táj részének gondolja őket, akikkel szemben nem állnak fönn az embertársainkkal szembeni kötelezettségeink. E megoldás minimális következménye még annak legszelídebb megfogalmazásában is az, hogy az azonos igazságosságfogalmat vallók közössége – legtöbbször egy vallási kisebbség – áttételes módon kivonul a politikai közösségből. Gondoljunk például a régi keresztényeknek arra az apostoli levelekben is dokumentált törekvésére, hogy kikerüljék a pogány bíróságok előtti pereskedést. Az ezzel kapcsolatos megnyilatkozásokból nem nehéz kiolvasni, hogy megfogalmazóik valójában nem tekintik magukra érvényesnek a birodalom polgári törvényeit, következképpen lépésükkel a politikai közösségből való kivonulásukat demonstrálják.

A különböző igazságosságfogalmak állandóan kollízióban vannak, minden társadalmi cselekvési aktussal kényszerűen döntünk valamelyikük mellett, ugyanakkor nagyon is úgy tűnik, hogy nem lehetséges végérvényesen döntününk egyikük mellett. A kollízió végleges, vagy legalábbis tartós fölszámolására irányuló kísérletek ugyanis valójában nem azt kívánják, hogy segítségükkel döntsünk valamelyik alternatíva mellett, hanem éppen ellenkezőleg: olyan helyzetbe akarják hozni a közösség tagjait, amelyben nem léteznek alternatívák, tehát a döntés egyszerűen értelmetlen. Több igazságosságfogalom egymás mellett létezése egy politikai közösségen belül továbbra is önellentmondó, de létező jelenségnek tűnik, és ennek az önellentmondásnak a föloldására még kevesebb esély kínálkozik, mint vizsgálódásunk kezdetén. Úgy tűnik, több eredménnyel kecsegtet, ha a lehetséges igazságosság-fogalmak helyett inkább azt a döntési folyamatot kutatjuk, amelyben a politikai közösség időről időre eldönti, hogy melyik igazságosságfogalom alapján cselekszik, tekintsük ezt akár az egyetlen igazságosságra való ráatalálás folyamatának, akár a különböző igazságosságfogalmak közötti választásnak; akár a közösség számára egyedül lehetséges igazságosság-fogalom megkonstruálásának, akár pedig az elgondolható igazságosság-fogalmak egyik, szabadon választható változata megkonstruálásának.

DÖNTÉS AZ IGAZSÁGOSSÁG FOGALMÁRÓL A FILOZÓFIÁBAN ÉS A KÖZTANÁCSKOZÁSBAN

Vizsgálódásunk kezdetén beláttuk: a politikafilozófia szempontjából érdektelen, hogy az éppen szóban forgó igazságosságfogalom preegzisztens, vagy általunk konstruált, de még az is kívül esik érdeklődésünkön, hogy – amennyiben konstruálnak tartjuk – determinált-e igazságosságfogalmunk megkonstruálása. (Például gazdasági, illetve a társadalmi presztízshöz fűződő érdekeink által, vagy az evolúciós biológia által meghatározott módon tételezhetjük föl fogalomkonstrukciónk determináltságát.) Mindezen kérdésekben nem kell állást foglalnunk, sőt, nem is kell rendelkezniük róluk semmilyen tudással ahhoz, hogy a politikai közösség döntési mechanizmusát és az eldöntött igazságosságfogalom társadalmi működését vizsgálni tudjunk. Ennek előrebocsátásával megtakarítottuk a szóba jöhető, gondolatmenetünk elején fölvezetett logikai lehetőségek jó részének az elemzését. Az imént azt is megmutattuk, hogy az egyetlen igazságosságfogalom érvényre juttatását célzó törekvéseket is figyelmen kívül hagyhatjuk. Fönmarad tehát annak a vizsgálata, hogy a politikai közösség miképpen dönt időről időre a kollízióban lévő igazságosságfogalmak között, és ezt vajon köztanácskozás révén teszi, vagy a „bölcsek” szakértői véleményét elfogadva.

Ha közelebbről megvizsgáljuk, értelmezzük a „bölcsek” lehetséges szerepét ebben a folyamatban, akkor újabb, a dolog természetéből adódó belső ellentmondásra bukkanunk. Bárhogyan is érveljen, bármely igazságosságfogalom mellett álljon is ki „szakértői véleményével” a filozófus, nem kerülheti el, hogy valamely igazságosságfogalom mint egyedül helyes mellett érveljen. (Relativistaként persze éppen minden lehetséges igazságosságfogalom egyedülként választása mellett érvel, ekkor viszont a választás elkerülését teszi meg *egyedül lehetséges fő szabálynak*.) A filozófus e magatartása természetesen nem valamiféle diktatórikus hajlamból, vagy a filozófiai gondolatok gyakran emlegetett zsarnoki természetéből ered. Inkább arról van szó, hogy olyan ellentmondás feszül a filozófiai érvelés és a köztanácskozásban szokásos meggyőzési stratégiák között, amelyet rendszerint mind a filozófusok, mind a filozófusokra (néha) hivatkozó politikusok figyelmen kívül hagynak. A filozófiai szöveg érvelése révén igyekeznek zárttá, koherenssé, és minél több jelenséget magyarázni képes elméletté válni, míg a köztanácskozás, legyen bármennyire előkészített, vegyenek benne részt bármennyire felkészült és előrelátó tanácskozó felek, mégiscsak aktuális kérdésekre kíván aktuális, rögtön tettekben realizálódó választ adni, és a legtöbbször nem zavarja, ha válaszaiból nem olvasható ki koherens rendszer.

A filozófiai beszédmód szerepének, legitimitásának régi kérdéséhez jutottunk el ezen a ponton. Úgy tűnhet, hosszú és fölösleges utat tettünk meg

annak az egyszerű tételnek a kimondásához, hogy a filozófiai érvelés semmit sem segíthet az igazságosságfogalmak közötti választásaink során, hiszen azok úgymint köztanácskozásaink más logika szerint szerveződő fórumain dőlnek el, ahol a filozófus szava is csak annyit számít, mint bármely más polgáré. A problémának ez a megfogalmazása azonban – akár keserűen, a „rossz világ” iránti haraggal eltelve, akár fölszabadultan, a köztanácskozás szabadságát, a filozófiától való emancipálódását ünnepeelve öntik formába hívei – alighanem maga is a filozófusszerep és a filozófiai beszédmód félreértéséből ered. E megközelítés szerint ugyanis hol egyetlen filozófus, sőt, egyetlen filozófiai szöveg érvelésének menetét vetjük össze a köztanácskozásban megjelenő vélekedések ütköztetésének egész mechanizmusával, hol pedig a filozófus érvelési rendszerét a köztanácskozás egyik szereplőjének meggyőzési eljárásaival, vagyis egy politikus retorikájával. Egyetlen összehasonlítási lehetőséget szoktunk itt figyelmen kívül hagyni: az elméleti igazságosságfogalmakról szóló filozófiai diskurzusoknak és a közös cselekvés elvéül szolgáló, implicit igazságfogalmakról szóló köztanácskozásoknak a párhuzamát. Ha ebből a szempontból közelítjük meg a kérdést, akkor nem is tűnik már annyira eltérőnek a kétféle diskurzus szerkezete. Egymással kollízióban álló igazságosságfogalmakról folytatunk vitát mindkét esetben, és legfőljebb saját magunkkal juthatunk csak tartós egyetértésre itt is, ott is. E párhuzam más fénybe állítja mind a filozófus részvételét a köztanácskozásban, mind a filozófiai hivatkozások fölhasználását ugyanott. Fogalmazhatunk úgy, hogy egyetlen – bármilyen jól megértett – filozófiai szöveg érvelésének az átvitele a köztanácskozásba a filozófiai diskurzus természetének meghamisítása, a lehető legfilozófiátlanabb dolog. Ez azt jelenti, hogy a filozófus nem takaríthatja meg magának a köztanácskozásban való kifejezetten filozófusi részvételt, de általában a politikai közösség tagjai sem takaríthatják meg maguknak köztanácskozásaik minél színvonalasabb végigvitelét, azt egy-egy filozófiai „szakvélemény” pusztá alkalmazásával helyettesítve. Klasszikus filozófiatörténeti példával élve: Ne a *Szümposzion*ban leírt valamely vélekedésből akarjuk megtudni, hogy mi a szerelem természete, de tanuljuk meg a *Szümposzion*ból, hogy miként beszélhetünk a szerelemről egyáltalán.